

نقش وقوع سیکل های تجاری در مطالبات معوق بانک های کشور با استفاده از فیلترهای میان گذر

بابک اسماعیلی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۲۳

چکیده

بر اساس دیدگاه های مطرح شده در باب سیکل های تجاری نظریات نسبت به علت ایجاد این سیکل ها متفاوت است. یک عده معتقدند که اساساً سیکل ها توسط عکس العمل با وقفه ای اقتصاد نسبت به شوک های برونزا به وجود می آیند ولی گروهی دیگر بر این باورند که اقتصاد نیروهای درونزای خود را در کار دارد که منجر به این می شود که سیکل ها حتی بدون شوک های برونزا نیز به وقوع بپیوندند. هدف این مقاله، بررسی نقش سیکل های تجاری در افزایش مطالبات معوق بانک های کشور ایران در دوره ای زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۰ می باشد. برای این منظور ابتدا با استفاده از فیلترهای میان گذر به استخراج سیکل های تجاری رخ داده در اقتصاد ایران پرداخته شد. سپس در گام دوم با استفاده از روش تجزیه و تحلیل عاملی اکتشافی مهمترین عوامل موثر بر مطالبات معوق سیستم بانکی شناسایی شده است. در نهایت تاثیر وقوع سیکل های تجاری در تغییرات مطالبات معوق بانکی مورد بررسی قرار گرفت، نتایج به دست آمده نشان دهنده ای این موضوع می باشد که مطالبات معوق بانک ها رفتاری سیکلی داشته، به گونه ای که در دوران رونق کاهش و در دوران رکود افزایش می یابد. در مرحله ای رونق با افزایش تولید ملی، خانوارها و بنگاه ها از جریان درآمدی و توان کافی برای تأمین جریان بازپرداخت دیون و تعهدات خود برخوردارند و بنابراین حجم مطالبات معوق محدود است.

واژه های کلیدی: سیکل تجاری، رکود و رونق، مطالبات معوق بانکی، تجزیه و تحلیل عاملی، مدل خودتصحیح برداری.

طبقه بندی JEL: B23, O45, M44, G34

۱- دانشجوی دکتری علوم اقتصادی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز و مدرس دانشگاه. تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
bab.esmaeili.eco@iauctb.ac.ir

۱- مقدمه

در ساختار انحصاری سیستم بانکی، در بازار اعتبارات نرخ بهره بالاتر وضع می شود تا بتوان زیان های آتی را پوشش داد. در این شرایط بنگاه هایی که دارای کارایی کمتری هستند نمی توانند وام های خود را به موقع بپردازند. لذا سیستم بانکی با مطالبات معوق مواجه می شود. این وضعیت در شرایط رقابتی اتفاق نمی افتد به این خاطر که بنگاه هایی که دارای کارایی کمتری هستند نمی توانند نرخ بهره بالاتر از نرخ بهره بازار را بپذیرند، بنابراین از بازار حذف می شوند و مطالبات معوق نیز کاهش می یابد. مطالبات معوق مطالباتی است که بیش از ۶ ماه و کمتر از ۱۸ ماه از تاریخ سر رسید و یا تاریخ قطع پرداخت اقساط سپری شده است. مطالبات مشکوک الوصول، مطالباتی است که بیش از ۱۸ ماه از سر رسید و یا از تاریخ قطع پرداخت اقساط آن سپری شده است. مطالبات سوخت شده، آن بخش از مطالبات بانک ها است که صرف نظر از تاریخ سر رسید به دلایل متقن از قبیل ورشکستگی و یا علل دیگر قابل وصول نبوده و با تصویب هیأت مدیره بانک به عنوان مطالبات سوخت شده تلقی شده است. مطالبات معوق بانک ها رفتاری سیکلی داشته به گونه ای که در دوران رونق کاهش و در دوران رکود افزایش می یابد. مساله مهم و محوری اقتصادهای مدرن وجود پدیده سیکل های تجاری و یا نوسانات اقتصادی می باشد.

سیکل های تجاری نوساناتی هستند که تحت عنوان دوره های متوالی رونق و رکود تعریف می شوند. فعالیت های اقتصادی معمولاً دارای دو مرحله است، رکود و رونق. زمانی که تولید و اشتغال افت می کند و به گسترش فقر و تنزل رفاه و پایین آمدن سطح زندگی افراد منجر شود، می گویند فعالیت های اقتصادی دچار رکود شده است و زمانیکه تولید و اشتغال افزایش می یابد و با رفاه و افزایش بهبود زندگی جامعه توأم باشد، می گویند اقتصاد در حال بهبود یا رونق است. اگر چه این چرخه ها به طور متوالی پیش می آیند، اما هیچ دو چرخه و نوسانی مشابهی هم نیستند. به بیان بهتر، اگر چه می توان از لحاظ زمانی چرخه ها را در قالبی مشابه طبقه بندی کرد، اما دامنه ی تغییرات چرخه های متوالی کاملاً با یکدیگر متفاوت است.^۱

پیدایش چنین سیکل های تجاری که در بسیاری از موارد باعث بروز مشکلاتی برای اقتصادها گشته و دورانی از شرایط تورمی و یا رکودی ناخواسته را برای آنها به وجود آورده است که منتج به شرایط ناگوار دیگری برای اقتصاد گردیده است. در نتیجه، مطالعه این پدیده، بررسی علل به وجود آمدن آن و چگونگی از بین بردن آن از مهم ترین دغدغه های سیاستگذاران اقتصادی هر کشوری به شمار می آید (رضایی، ۱۳۸۷)

مساله اصلی مورد بررسی این مقاله این می باشد که سیستم بانکی در اقتصاد ایران علاوه بر واسطه وجوه بودن در بازار پول، به دلیل عدم توسعه کافی بازار سرمایه، نقش اساسی در تأمین

مالی برنامه های میان مدت و بلندمدت اقتصادی کشور دارند. منابع مالی برای ایفای این نقش از طرف سپرده گذاران، تأمین می گردد. در بانکداری متعارف، که قدمت چندصد ساله دارد، بیشترین تسهیلات بانکها به صورت وام داده می شود. بانکها در این نظام با دریافت پس اندازها و سپرده ها از اشخاص و موسسات؛ به آنان بدهکار می شوند و پس از مدتی با توجه به طول مدت و مبلغ پس انداز یا سپرده، اصل و بهره آن را مطابق نرخ از پیش تعیین شده به آنان می دهند. دریافت این نوع سپرده ها و محاسبه آن، همچنین اعطای تسهیلات و اعتبارات بانکی، در این نوع سیستم بانکداری به راحتی انجام می گیرد. لذا در این سیستم بانکداری، سودآوری بانک، هنگامی تضمین خواهد شد که مشتری و متقاضی تسهیلات در سررسید زمان مقرر و بر پایه اعتماد و اطمینان و حسن شهرت در پرداخت وام و مطالبات علیرغم بستر به وجود آمده در زمینه شفافیت عمل سیستم بانکی در دوران معاصر و استقرار نظام بانکداری اسلامی و حذف بهره و برقراری کارمزد و حق الوکاله؛ (که استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای عدالت و با تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار، به ویژه حفظ ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی و ارائه خدماتی که قانوناً بر عهده بانکها محول شده است؛ همراه بوده است) شاهد افزایش و رشد مانده مطالبات معوق می باشیم. چنانچه تمهیدات لازم در زمینه وصول مطالبات معوق و سررسید گذشته تسهیلات به عمل آید؛ بخش قابل توجهی از کمبود منابع مالی و اعتباری بانکها رفع میگردد (رضایی، ۱۳۸۳)

در سال های اخیر مطالبات معوق و سررسید گذشته نسبت به کل تسهیلات اعطایی رشد فراوانی داشته است، که با توجه به معضلاتی که برای اقتصاد داشته است به یکی از بزرگترین و اصلی ترین معضلات جامعه تبدیل گشته است. یکی از مسائل مهمی که در اقتصاد ایران مطرح است، وجود سطح بالای مطالبات غیرجاری^۱ است که در سال ۱۳۹۲ حدود ۱۵٫۵ درصد از کل تسهیلات اعطایی بوده و براساس اعلام بانک مرکزی تا پایان دی ماه سال مذکور مطالبات غیرجاری بانکها حدود ۸۰ هزار میلیارد تومان بوده است.^۳

در حالت کلی می توان علل ایجاد مطالبات معوق را به دو دسته کلی ذکر نمود. دسته اول عوامل درون سازمانی همچون ضعف در سیستم اعتبارسنجی، سیستم رتبه بندی اعتباری، عدم شفافیت در اعتبار مشتریان و... بوده و دسته دیگر عوامل برون سازمانی همچون قوانین و مقررات، شرایط ساختار اقتصادی مثل نرخ تورم، نرخ ارز و تغییرات آنها و تاثیرات آنها بر بانکها، عدم ثبات سیاست های پولی و مالی و تغییرات مکرر قوانین و مقررات و... تقسیم بندی نمود. با توجه به ماهیت فعالیت بانک های تخصصی کشور از جمله بانک های توسعه ای در زمینه اعطای انواع تسهیلات در بخش های مختلف، کاهش مطالبات معوق به عنوان یکی از اقدامات اساسی در بهبود

وضعیت مالی بانک، متمرکز خواهد بود. بنابراین، مقاله حاضر با به پرسش گرفتن این پرسش اصلی آغاز شده است که تاثیر سیکل های تجاری در تغییرات مطالبات معوق بانکی چیست و چه راهکارها و چاره هایی را می توان در جهت حل این معضل، به کار بست؟. برای این منظور از داده های فصلی بانک های توسعه تعاون، بانک صنعت و معدن، توسعه صادرات و موسسه اعتباری توسعه در دوره زمانی ۱۳۹۳ - ۱۳۸۸ استفاده شده است. متغیرهای مورد استفاده شامل تسهیلات اعطایی، مطالبات معوق بانکی، تولید ناخالص داخلی، نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی (نرخ سود تسهیلات منهای نرخ تورم) و شاخص بازار سهام می باشد که تمامی متغیرها به صورت حقیقی و به قیمت پایه سال ۱۳۸۳ می باشد. به منظور بررسی رابطه بین متغیرهای تحقیق ابتدا آزمون های تشخیصی در مورد متغیرهای مدل انجام شده و رابطه بلندمدت بین متغیرها مورد بررسی قرار می گیرد. سپس با استفاده از فیلتر میان گذر به استخراج سیکل های تجاری در اقتصاد ایران پرداخته شد و با استفاده از روش تجزیه و تحلیل عاملی عوامل موثر مطالبات معوق بانکی شناسایی شده و در نهایت تاثیر سیکل های تجاری در مطالبات معوق مورد بررسی قرار گرفته است.

ساختار مقاله حاضر از پنج بخش تشکیل شده است که در ادامه مروری بر مطالعات پیشین انجام شده و مبانی نظری موضوع تحقیق بیان می شود سپس به بررسی روند مطالبات معوق در اقتصاد ایران پرداخته و در بخش بخش چهارم به بررسی مدل تجربی تحقیق پرداخته می شود و در نهایت نتایج مقاله بررسی و به ارائه پیشنهادات پرداخته می شود.

۲- مروری بر مطالعات پیشین

عبداللهیان (۱۳۷۵) تحقیقی در زمینه مطالبات معوق با عنوان بررسی و تجزیه و تحلیل علل ایجاد مطالبات سررسید گذشته و معوق در بانک صادرات استان مازندران، انجام داد و به نتایج زیر دست یافته است که همگی تأیید شده اند:

- وجود نظارت موثر و کافی در امر اعطای تسهیلات سبب جلوگیری از ایجاد مطالبات وصول نشده بانک می شود.
- استفاده غیرمرتبط و ناصحیح گیرندگان تسهیلات سبب میشود تا اصل و سود وام دریافتی تأمین نشده و موجب ایجاد مطالبات وصول نشده گردد.
- عدم شفافیت قوانین اجرایی در ارتباط با مطالبات معوق سبب ایجاد مطالبات معوق میشود.
- نوسانات اقتصادی سبب ایجاد مطالبات معوق می شود.

پژوهشگر با استفاده از تجارب خود و اطلاعات مأخوذه از پرسشنامه برمبنای طیف لیکرت و آزمون فرضیه ها، فرضیه های تحقیق را تأیید نموده است.

مستانی شیرازی (۱۳۷۸) تحقیقی در زمینه مطالبات معوق با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر افزایش مطالبات معوق بانک سپه مازندران انجام داد و به نتایج زیر دست یافته و پرسش های ذیل را مورد آزمون قرار داده است:

در مطالعه کتابخانه ای که با حجم نمونه ۱۲۰ پرونده مطالبات معوق مورد بررسی قرار گرفت، نوع تسهیلات در افزایش مطالبات معوق بانک سپه منطقه مازندران مؤثر بوده است. مشخصات فردی گیرندگان تسهیلات در افزایش مطالبات معوق مؤثر بوده است. نرخ تورم در افزایش مطالبات معوق مؤثر بوده است.

فرح بخش محمدی (۱۳۸۰) در مطالعه ای به بررسی ارتباط بین اطلاعات اعتباری و مطالبات معوق بانک ملی ایران پرداخت. وی در پژوهش فوق الذکر، سعی کرده است تا ارتباط بین اطلاعات اعتباری متقاضیان تسهیلات و مانده مطالبات معوق بانک ملی را مورد بررسی قرار دهد و از این طریق، راهکارهایی هر چند کوچک در تخصیص بهینه منابع مالی بانک، ارائه نماید.

برادری (۱۳۸۶) به بررسی وضعیت و عوامل مؤثر بر پیدایش مطالبات معوق و ارائه راهکارهای مطلوب پیشگیری آن در بانک صادرات ایران پرداخت. نظام بانکی ایران در سال های اخیر با رشد چشمگیر نرخ مطالبات معوق، افزایش بی رویه و نگران کننده مواجه گشته، نحوه پیشگیری و وصول آن از دغدغه های اصلی مدیران بانکی بوده است. تئوری کژمنشی از جنبه رفتاری، مساله پیدایش مطالبات معوق را مورد توجه قرار داده و آن را به عنوان یک پدیده رفتاری نامطلوب و غیراخلاقی معرفی می نماید. با توجه به ادبیات موضوع تحقیق، سؤال اساسی این است که "چه عوامل رفتاری در پیدایش مطالبات معوق در بانک صادرات ایران تأثیرگذار بوده و راه های پیشگیری آن کدام است؟" لذا در این راستا فرضیات زیر مطرح گردیده است: بین مشخصه های توصیفی (کیفی) متقاضیان تسهیلات و پیدایش مطالبات معوق رابطه معنی داری وجود دارد. بین اطلاعات اعتباری (کمی) متقاضیان تسهیلات و پیدایش مطالبات معوق رابطه معنی داری وجود دارد. بین منافع حاصل از تأخیر در بازپرداخت از سوی متقاضیان تسهیلات و پیدایش مطالبات معوق رابطه معنی داری وجود دارد. جهت آزمون فرضیه اول و دوم، نمونه ای معادل ۳۱۲ فقره از پرونده های تسهیلاتی مشتریان بانک صادرات ایران طی دوره ده ساله ۱۳۸۴-۱۳۷۵ و در فرضیه سوم اطلاعات مربوط به نرخ سود بانکی و نرخ سود در بازار طی دوره ۲۱ ساله ۱۳۸۵-۱۳۶۵ مورد بررسی قرار گرفته و اطلاعات مورد نیاز جمع آوری و با استفاده از روش آمار توصیفی، کای

دو، همبستگی پیرسون، رگرسیون لجستیک و... مورد آزمون قرار گرفته و نتایج زیر بدست آمده است:

(۱) در رابطه با فرضیه اول و دوم، از میان عوامل رفتاری مورد بررسی، متغیرهای رشته فعالیت متقاضی، نوع مالکیت، مدرک تحصیلی، نوع وثیقه، نوع عقد، مقطع اخذ تسهیلات، سابقه اعتباری متقاضی، داشتن چک برگشتی، نسبت سرمایه به مبلغ تسهیلات دریافتی، با متغیر وابسته، رابطه معنی دار داشته است.

(۲) در رابطه با فرضیه سوم، وجود اختلاف بین نرخ سود بانکی و نرخ بازار و منافع حاصل از عدم بازپرداخت از سوی متقاضیان، به عنوان یکی از عوامل عمده در بروز پدیده کژمنشی و پیدایش مطالبات معوق، مورد تأیید قرار گرفته است.

خورشیدی (۱۳۸۹) به ارزیابی کیفیت ذخیره مطالبات لائوول بانک ملت برای پوشش مطالبات غیرقابل وصول توسط بانک ملت برای تحت پوشش قرار دادن برآورد حساب های لائوول پرداخت. نظر به اینکه مقرر گردیده بود این بانک در سال ۱۳۸۸ به بخش خصوصی واگذار شود، عدم کفایت ذخیره زیان های وام میتواند به انتقال زیانها به سهامداران بالقوه بینجامد. برای انجام این بررسی روش های بانک برای برآورد و حسابداری ذخیره زیان های وام با توجه به موارد زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

دستورالعمل بانک مرکزی ایران، استاندارد حسابداری بین المللی شماره ۳۰، استاندارد گزارشگری مالی بین المللی شماره ۷ و استاندارد حسابداری مالی شماره ۱۱۴ اختلاف هایی که بین رویه های به کار برده شده توسط بانک و دستورالعمل و استانداردهای فوق وجود داشت. تجزیه و تحلیل روندها؛ تجزیه و تحلیل نسبت ها و تجزیه و تحلیل همبستگی نشان داد که همبستگی کاملی بین انواع مختلف وام های اعطاء شده به بخش غیردولتی و ذخایر مرتبط آنها طی سالهای ۸۷ - ۱۳۸۶ وجود دارد. بنابراین ذخایر برای این دسته از وام ها کافی است. اما ذخایر برای وام های اعطاء شده به بخش دولتی کافی نیست، چرا که: هیچ نرخ خاصی برای وام های عقب افتاده بخش دولتی به کار برده نشده است؛ و نسبت ذخیره به وام برای این نوع وام ها از ۰.۲٪ در سال ۱۳۷۷ به ۷ درصد در سال ۱۳۸۶ کاهش یافته است، هر چند نسبت وام های بخش دولتی به کل وام از ۷/۷ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۲/۲۱ درصد در سال ۱۳۷۷ کاهش یافته است.

کردبچه و پردل (۱۳۹۰)، در مقاله ای به بررسی عوامل موثر بر مطالبات غیرجاری در صنعت بانکداری ایران پرداختند. برای این منظور از یک مدل پانل پویا برای یک نمونه شامل ۱۲ بانک کشور در طول دوره زمانی ۱۳۸۷-۱۳۸۱ استفاده شد. نتایج این مطالعه نشان داد که کارایی

عملیاتی، رفتار احتیاطی و نوع مالکیت بانک-ها، متغیرهای تعیین کننده و معناداری در توضیح رفتار مطالبات غیرجاری در نظام بانکی ایران هستند.

احمدیان و داوودی (۱۳۹۱)، به صورت تجربی رابطه بین نظارت بانکی و بدهی‌های معوق را بررسی کردند. برای این منظور از شاخص های بانکی، مالی، اقتصادی و قانونی ۳۰ کشور برای دوره ۲۰۱۰-۲۰۰۰ به روش داده های تلفیقی استفاده شده است. نتایج نشان داد که هر چه قدرت نظارت بیشتر باشد، سطح مطالبات غیرجاری کاهش می یابد. همچنین اثر متقابل نظارت بانکی و نسبت بازدهی به دارایی، ثبات سیاسی و ریسک سیستم بانکی بررسی شدند که نتایج حاصل نشان داد این شاخص-ها می توانند مطالبات غیرجاری را کاهش دهند.

ذاکری (۱۳۹۲) به بررسی اثر متغیرهای کلان اقتصادی بر حجم مطالبات معوق سیستم بانکی ایران پرداخت. امروزه یکی از چالش های فراروی نظام بانکی کشور وجود میزان تسهیلات غیر جاری زیاد و فراتر از استانداردهای جهانی می باشد که منجر به ناکارآمدی این بخش از اقتصاد در تأمین منابع مالی مورد نیاز بنگاه ها شده است.

مطالعات انجام شده در خصوص زمینه های بروز این پدیده، نشان می دهد که علاوه بر عوامل درونی نظیر ناکارآمدی نظام اعتبار سنجی، عدم نظارت کافی در شیوه هزینه کردن اعتبار دریافتی، کم کیفیت بودن وثایق دریافتی و غیره، متغیرهای کلان اقتصادی نیز در ایجاد این شرایط اثرگذار بوده است. بر این اساس در این مطالعه، معناداری تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی بر میزان تسهیلات غیرجاری سیستم نظام بانکی کشور به تفکیک بانک های دولتی و غیردولتی مورد آزمون قرار گرفته است. به این منظور داده های فصلی دوره ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱ مورد استفاده و نیز مدل بکار گرفته شده برای آزمون فرضیات، ECM می باشد. برازش مدل های مورد استفاده بیانگر وجود تأثیر معنادار متغیرهای اقتصادی بر میزان مطالبات معوق است.

حسین پور (۱۳۹۳) اثر شاخص های اقتصادی بر مطالبات معوق بانک ها را مورد بررسی قرار داد. رشد فزاینده مطالبات غیر جاری در بانک های کشور در سالهای اخیر به دغدغه اصلی مدیران عالی بانک ها مبدل گردیده و چاره اندیشی برای رفع این معضل در صدر اهداف مقامات مسئول قرار گرفته است.

با توجه به اهمیت مطالبات معوق بانک ها و تأثیری که شاخص های اقتصادی بر آن می تواند داشته باشد، تحقیق حاضر به دنبال بررسی اثر شاخص های اقتصادی بر مطالبات معوق بانک های دولتی و خصوصی ایران می باشد. جامعه آماری کلیه بانک های دولتی و خصوصی می باشند که از سال ۱۳۸۱، یعنی دوره مورد بررسی تحقیق حاضر فعالیت داشته اند و چون کلیه بانک های

مورد بررسی جامعه آماری به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. بنابراین روش نمونه گیری در تحقیق حاضر روش تمام شمار می باشد.

در پژوهش حاضر، پنج فرضیه مطرح شده که با استفاده از مدل رگرسیونی اصلی تحقیق، و معادلات رگرسیونی داده های تابلویی برازش شده به تفکیک هر یک از پنج شاخص کلان اقتصادی مورد بررسی در این تحقیق (نرخ تورم، رشد اقتصادی، قیمت نفت، شاخص سهام، و نرخ فروش سکه) مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج این آزمون های اولیه حاکی از مانایی مقادیر متغیرهای تحقیق در طول زمان و عدم وجود اثرات ثابت برای مدل های تحقیق بودند.

نتایج به دست آمده از این قرار است: با توجه به نتایج این تحقیق، بین مطالبات معوق بانک های ایرانی و دو شاخص قیمت سهام و قیمت فروش سکه به طور توأم رابطه معناداری وجود دارد در حالیکه متغیرهای نرخ رشد اقتصادی، تورم سالانه و قیمت نفت خام در کنار هم اثرگذاری معناداری روی مطالبات معوق بانک ها نشان ندادند و این عدم اثرگذاری در نتیجه استفاده از مقادیر مطالبات معوق بانکی سال قبل، بوده است.

نتایج بررسی تاثیر یک به یک شاخص های کلان اقتصادی مورد مطالعه، نشان داد که تمامی شاخص های نرخ تورم سالانه، شاخص رشد اقتصادی، قیمت سهام و قیمت سکه بر مطالبات معوق بانک ها اثرگذارند در حالی که قیمت نفت خام اثرگذاری معناداری را به تنهایی بر روی این مطالبات نشان نداد.

در مطالعه رابرت دی یانگ در سال ۲۰۰۷ شکاف بین تسهیلات نظام بانکی و عملکرد وام های اعطا شده با نحوه پرداخت وام ها و اعتبارات از سوی مشتریان را بررسی نموده است. در این پژوهش، مدل ها و الگوهای مختلف ارائه تسهیلات با توجه به شرایط موجود بحران اقتصاد جهانی، تبیین و تحلیل شده است به گونه ای که گیرندگان تسهیلات، توان پرداخت تسهیلات را در موعد مقرر داشته باشند و تضمینی برای توسعه مالی بانک در سالهای آتی به وجود آید. اساس کار این پژوهش، مطالعات سال های ۲۰۰۶ - ۱۹۸۴ می باشد.

دانیل فوٹ در مطالعه دیگری در سال ۲۰۱۰ با عنوان تبیین رابطه افزایش ارائه وام ها و اعتبارات با افزایش ریسک های حاصل از عدم پرداخت آنها، با استفاده از اطلاعات ۱۶۰۰۰ نفر در طول سال های ۲۰۰۷ - ۱۹۹۷ بررسی کرده است. این پژوهش ربطه میان افزایش وام و اعتبارات اعطا شده با افزایش ریسک های ناشی از پرداخت با تأخیر تسهیلات به بانک ها را کاملاً مثبت و معنادار دانسته است. چرا که افزایش اعتبارات اعطایی و دیرکرد پرداخت آنها از طرف مشتریان بانک ها، موجب کاهش دارایی های بانک ها در سال های بعد شده است.

۳- مبانی نظری تحقیق

اهمیت مطالبات معوق و سررسید شده بانک‌ها به اندازه‌ای است که اخیراً مطالعات زیادی توسط مؤسسات بین‌المللی از جمله صندوق بین‌المللی پول (IMF) صورت گرفته که محور آن تعیین روش‌ها و شیوه‌ای است که توسط آن مطالبات معوق نظام بانکی در هر کشور به نحوی در حساب‌های ملی آن کشور منعکس شود. بر این اساس، مطالبات معوق می‌تواند بر تمام بخش‌های اقتصادی کشور تأثیر بگذارد، لیکن جدی‌ترین تأثیرات آن بر مؤسسات مالی، بانک‌های تجاری و مؤسسات رهنی که دارای پرتفوی وسیعی از وام‌ها هستند خواهد بود، که به طور غیر مستقیم بر مشتریان این مؤسسات که واسط و جوه سپرده‌گذاران و صاحبان سهام می‌باشند مؤثر واقع خواهد شد.

۳-۱- مطالبات معوق

۳-۱-۱- انواع مطالبات معوق

انواع مطالبات معوق، عبارتند از: (نجف، ۱۳۸۷).

- **مطالعات سررسید گذشته:** مانده این حساب نشان دهنده کلیه دیون و تعهداتی است سررسید آنها رسیده ولی در موعد مقرر توسط مشتریان پرداخت نشده اند این مطالبات شامل بخش‌های خصوصی و دولتی یا تسهیلات عادی و تکلیفی می‌باشد.
- **مطالبات معوق تسهیلات:** کلیه دیون و تعهداتی است که تمام یا قسمتی از آن به وصول در نیامده و لازم است بانک اقدامات اجرایی و قانونی در جهت وصول آنها معمول دارد. بدیهی است که مطالبات معوق بخش خصوصی و دولتی یا عادی و تکلیفی می‌باشد.
- **مطالبات معوق قدیم:** مانده این حساب نشان دهنده مطالبات معوق در سرفصل‌ها و ابزارهای بانکداری کلاسیک شامل اعتبار در حساب جاری، جاری بدهکار، بدهکاران اعتبارات اسنادی، پرداخت شده، بدهکاران ضمانتنامه‌های پرداخت شده، در بروات نزولی، بروات خریداری، بروات واخواست شده و وام سررسید گذشته می‌باشد که به دلیل تعویق در بازپرداخت آنها از ناحیه مشتریان نهایتاً به این حساب انتقال یافته، این مطالبات به دلیل تعویق خارج از حد متعارف پس از گذر از سرفصل‌های اولیه به این سرفصل منتقل شده‌اند. در وجه وصول این مطالبات معوق تا حدودی مشکل‌تر از سرفصل‌های قبلی است.
- **اسناد و بروات واخواست شده:** مانده این حساب نشان دهنده کلیه وجوهی است که مربوط به سفته‌ها و بروات پشتوانه تعهدات ارزی و ریالی مشتریان بوده ولی به علت عدم پرداخت

- در سررسید منجر به واخواست گردیده است. این حساب شامل واخواست و بروات نزولی در بانکداری قدیم و یا خرید دین در بانکداری نوین می باشد.
- **بدهکاران ضمانت نامه های پرداخت شده:** مانده این حساب نشان دهنده مبالغی است که بابت ضمانت نامه های ارزی و ریالی به مضمون له پرداخت شده ولی از مضمون عنه دریافت نشده و اقدامات قانونی جهت وصول طلب بانک آغاز شده است.
- **بدهکاران بابت اعتبارات اسنادی پرداخت شده:** موجودی این حساب نشان می دهد که بانک چه میزان از اعتبارات اسنادی گشایش یافته را پرداخت نموده و مشتریان نسبت به واریز این تعهدات اقدام نموده اند.
- **مطالبات مشکوک الوصول:** این حساب عموماً مربوط به آن دسته از مطالباتی است که به صورت لوصول در سرفصل مطالبات معوق باقی مانده است و وصول آنها مشکوک به نظر می رسد. درجه وصول اینگونه مطالبات ضعیف تر از مطالبات معوق است.
- **مطالبات سوخت (وصول نشدنی):** به هزینه بردن آن دسته از مطالباتی است که تمام مراحل پیگیری و اقدامات قضایی را گذرانده و هیچ گونه امیدی به وصول آن نمی باشد. این سرفصل که قبلاً به عنوان هزینه سود و زیان منتقل گردیده به صورت آماری در حساب های انتظامی منعکس می شود.
- **وجه التزام:** کلیه وجودی است که مشتریان باید به علت قصور در ایفای تعهدات خود در قبال تسهیلات یا مطالبات غیرتسهیلاتی شامل جریمه تأخیر یا خسارت عدم ایفای تعهد به بانک بپردازد.
- **هزینه های ایوانی:** مانده کلیه هزینه هایی است که بانک برای انجام اقدامات قانونی جهت وصول طلب یا الزام به انجام تعهد طبق تعرفه پرداخت می نماید. براساس دستورالعمل شورای مصوب شورای پول و اعتبار بانک ها مؤظف شده اند در مقاطع مختلف زمانی با مدیونین مذاکره قانون انجام دهند و برحسب نوع وثیقه دریافتی نوع اقدام قانونی متفاوت است. برای مثال در مورد سفته عمل واخواست بنام متعهد یا ضامن انجام می گیرد و یا در مورد وثیقه ملکی در مرحله اول اخطار دفترخانه ای صادر می شود در مورد قراردادهای نظر به اینکه کلیه قراردادهای جزو اسناد لازم الاجرا هستند از طریق اجرائیه ثبت اقدام شده و در محل بعدی نسبت به توقیف و حراج اموال اقدام می کنند.

۳-۱-۲- طبقه بندی انواع مطالبات معوق

مطالبات معوق به دو دسته تقسیم می شوند (مستانی، ۱۳۷۸):

- مطالبات معوق نظام قدیم آن دسته از مطالباتی که مربوط به تسهیلات اعتباری نظام گذشته بانکداری می باشد.
- مطالبات معوق معاملات آن دسته از مطالباتی که ناشی از تسهیلات اعطایی براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا می باشد.

۳-۱-۳- عوامل موثر بر ایجاد و وصول مطالبات معوق

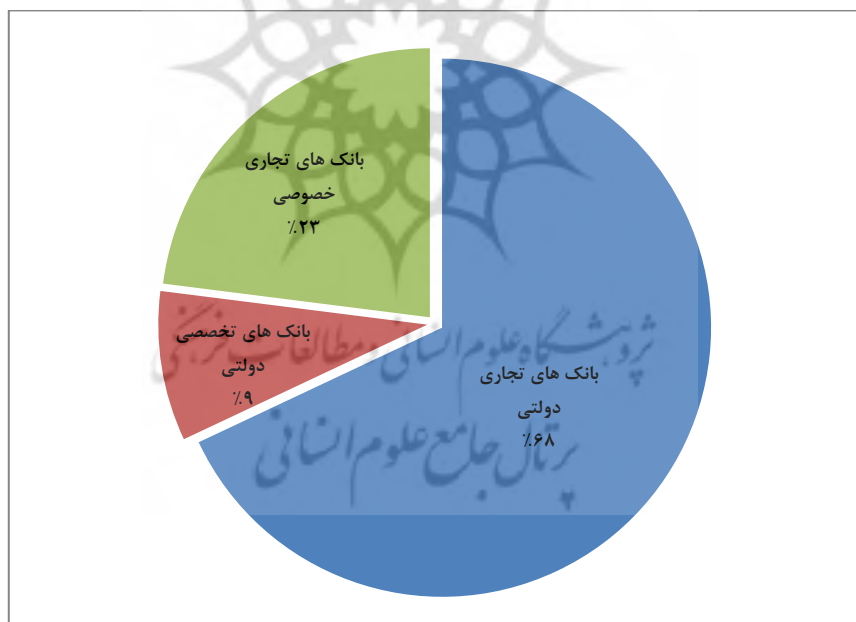
علل ایجاد و رشد مطالبات معوق را به دو دسته می توان تقسیم بندی کرد:

الف) عوامل درون سازمانی: شامل نبود سیستم ارزیابی دقیق مشتریان بانک، کندی روند وصول مطالبات که یکی از مهمترین علل رشد مطالبات معوق بانک و تراکم پرونده هایی که برای وصول بدهی از راه های قانونی تشکیل می شوند، ضوابط قانونی موجود و کندی روند وصول مطالبات از این قانون عملیات بانکی بدون ربا به منظور اعتبار بخشیدن به مفاد «۱۵» طریق است. البته ماده قراردادهای داخلی بانک ها و کوتاهی بخشی از این روند (که به ضرورت مطالبه وجه اسناد عادی از طریق محاکم دادگستری مربوط می شود) قراردادهای اعطای تسهیلات را با شرایطی در حکم اسناد رسمی قلمداد و امکان درخواست صدور اجراییه نسبت به آنها را از طریق دواير اجرای ثبت برقرار کرده است. با این حال از آنجایی که ضوابط آیین نامه اجرای مفاد اسناد لازم الاجرا، تشریفات و گذشت مهلت های قانونی را در جریان پیگیری پرونده اجرایی ضروری دانسته است، در عمل تسویه بدهی از این طریق در بسیاری از موارد ماه ها و بلکه سال ها طول می کشد. به علاوه، در مواردی که طلب بانک، موثق به وثیقه غیر منقول نیست، پیگیری این پرونده ها و توفیق در وصول طلب از طریق اجرای ثبت، موکول به شناسایی اموال بلامعارض بدهکار خواهد بود.

۳-۱-۴- تصویری از مطالبات معوق نظام بانکی ایران

در پایان اسفند ماه ۱۳۸۷ میزان مطالبات سر رسید گذشته، معوق، مشکوک الوصول و مطالبات سوخت شده بانک های کشور از این پس مطالبات معوق ۱۴ شبکه بانکی کشور نامیده می شود به ۲۱۹۳۳۵ میلیارد ریال رسیده است که نسبت به سال ۱۳۸۶ رشدی معادل ۲۹ درصد داشته است. ۹۸ درصد از میزان مطالبات معوق در سال ۱۳۸۷ متعلق به بخش خصوصی و تنها ۲ درصد از این میزان متعلق به دولت بوده است. بانک سپه با داشتن ۳۹۱۳۴ میلیارد ریال بیشترین مطالبات معوق و پست بانک با داشتن ۲۵۰ میلیارد ریال کمترین میزان مطالبات معوق را در سال ۱۳۸۷ به

خود اختصاص داده اند. با توجه به نمودار (۲-۱)، از مجموع مطالبات معوق در سال ۱۳۸۷، سهم بانک های تجاری و تخصصی دولتی و بانک های خصوصی به ترتیب ۶۸ و ۹ و ۲۳ درصد بوده است. نسبت مطالبات معوق (شامل بخش دولتی و غیر دولتی) به کل تسهیلات بانک ها و مؤسسات اعتباری از ۱۱/۴ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۱۷/۵ درصد در پایان سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است. افزایش مجموع مطالبات معوق در راستای افزایش تسهیلات اعطایی، نشان دهنده افزایش ریسک عدم پرداخت بانک ها است. در واقع افزایش این نسبت در سال های مورد بررسی گویای عملکرد ضعیف بانک ها در زمینه مدیریت ریسک است. همچنین نسبت مطالبات معوق به دارایی های سیستم بانکی کشور از ۶/۳ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۷/۳ درصد در پایان سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است (امیدی نژاد، ۱۳۸۸). نمونه مورد بررسی در سال ۱۳۸۷ بانک های دولتی ۹۱ درصد از تسهیلات، ۸۳ درصد از سپرده ها و ۷۸ درصد از مطالبات معوق را به خود اختصاص داده اند. در این سال، نسبت مطالبات معوق به کل تسهیلات بانک های دولتی ۱۳ درصد بوده در حالی که این نسبت برای بانک های خصوصی ۳۷ درصد است (طباطبائی فر، ۱۳۸۹).

نمودار (۱): سهم بانک ها از مطالبات معوق

منبع: بانک مرکزی، گزارش عملکرد نظام بانکی کشور، (۱۳۹۲)

در میان بانک های دولتی یعنی بانک های پست بانک، توسعه تعاون، توسعه صادرات، سپه، صنعت و معدن، کشاورزی، مسکن و ملی که گزارش شان مورد بررسی قرار گرفته، بیشترین میزان مطالبات غیرجاری متعلق به بانک های ملی، کشاورزی و سپه بوده است. حجم مطالبات غیرجاری این سه بانک به ترتیب حدوداً ۱۲ هزار و دویست، ۳ هزار و نهصد و ۳ هزار و هشتصد میلیارد تومان بوده است. نسبت مطالبات به تسهیلات این سه بانک، به ترتیب ۲۵/۳ درصد برای بانک ملی ۹/۱۸ درصد بانک کشاورزی و ۱/۴ درصد برای بانک مسکن بوده است. در بین بانک های دولتی، نسبت مطالبات به تسهیلات اعطایی بانک ملی بیش از همه بانک ها و برای بانک مسکن نیز کمترین مقدار می باشد. در بین بانک های خصوصی فعلی که سابقاً دولتی بوده اند و اصطلاحاً خصوصی شده نامیده می شوند، یعنی بانک های تجارت، رفاه کارگران، صادرات و ملت، بیشترین حجم مطالبات غیرجاری از آن بانک صادرات است. البته گزارش مالی مربوط به بانک ملت فاقد بخش مطالبات و گزارش مالی بانک تجارت نیز بخش مطالبات را به صورت کامل ذکر نکرده است. میزان مطالبات غیرجاری بانک صادرات در سال ۹۲ حدوداً ۷ هزار و دویست میلیارد تومان بوده است. در بین سایر بانک های خصوصی، بانک های پارسیان، اقتصاد نوین و سامان بیشترین مقادیر مطالبات غیرجاری را در سال ۹۲ دارا بوده اند. در این بین، حجم مطالبات غیرجاری بانک پارسیان تقریباً ۵ هزار و چهارصد بوده و اقتصاد نوین و سامان نیز هر دو حدوداً ۲ هزار و هشتصد میلیارد تومان مطالبات غیرجاری داشته اند (گزارش عملکرد نظام بانکی کشور، ۱۳۹۲).

جدول (۱): میزان مطالبات و مانده تسهیلات بانک ها در سال ۱۳۹۲ (ارقام به میلیارد ریال)

بانک	مطالبات	مانده تسهیلات	بانک	مطالبات	مانده تسهیلات	بانک	مطالبات	مانده تسهیلات
اقتصاد نوین	۲۸۲۶۸	۸۲۹۲۷	توسعه صادرات	۶۶۹۴	۳۷۱۶۰	صادرات	۷۲۶۰۴	۲۶۴۵۱۰
انصار	۲۸۱۷	۷۶۰۹۹	حکمت ایرانیان	۰	۱۱۶۹	صنعت و معدن	۱۳۰۳۱	۸۸۷۱۸
ایران زمین	۰	۵۳	دی	۰	۲۵۹۶	مهر ایرانیان	۴۵	۶۰۶۹
پارسیان	۵۴۲۵۹	۱۹۶۹۱۸	رفاه کارگران	۱۲۴۵۴	۴۵۷۴۹	کارآفرین	۶۱۹۲	۴۰۵۹۳
پاسارگاد	۸۱۳۶	۱۳۷۳۳۷	سامان	۲۸۰۱۷	۶۱۵۵۵	کشاورزی	۴۹۲۱۱	۲۰۷۷۹۵
پست بانک	۲۴۳۵	۱۱۵۶۸	سپه	۳۷۸۹۱	۱۸۳۴۳۰	گردشگری	۵۷	۳۴۵۳
تات	۱۱۰۸	۲۰۳۵۶	سرمایه	۱۱۳۲۵	۳۳۲۳۲	مسکن	۲۰۶۱۹	۵۰۵۴۲۲
تجارت	-	۲۹۷۵۲۷	سینا	۶۸۷۹	۴۶۲۰۰	ملت	-	۵۰۴۰۱۶
توسعه تعاون	۱۳۷۴	۱۴۳۶۴	شهر	۹۱۳	-	ملی	۱۲۱۹۶۹	۴۸۲۹۶۳

منبع: بانک مرکزی، گزارش عملکرد نظام بانکی کشور، (۱۳۹۲)

۳-۱-۵- تجربه سایر کشورهای در زمینه وصول مطالبات معوق بانکی

بانکها و موسسات مالی اسلامی به عنوان وام‌دهنده در کشورهای مختلفی از جمله بحرین، عربستان، مالزی، قطر و امارات متحده عربی مجاز نیستند مبلغی مازاد بر اصل وام از بدهکاران دریافت کنند بلکه تنها بانکها مجاز به دریافت جریمه دیرکرد برای مصارف خیریه و همچنین دریافت خسارت به منظور جبران هزینه‌های ناشی از تاخیر در پرداخت تعهدات از مشتریان هستند. در واقع فقدان یک ساز و کار مناسب جهت رفع مشکل تاخیر تأدیه ممکن است باعث ایجاد مخاطره اخلاقی برای آن دسته از مشتریانی شود که این وضعیت را فرصتی برای تاخیر عمدی در پرداخت‌های خود می‌دانند.

همچنین، عدم شفافیت در مجاز بودن و نحوه عملیات مربوط به جریمه تاخیر تأدیه از نظر شریعت منجر به ایجاد فضایی ناسالم می‌شود. از این رو نهادهای مالی اسلامی متعهد به یافتن راه‌حلهایی جهت رفع مشکلات نکول و تاخیر تأدیه هستند و بایستی به منظور حمایت از علایق و انگیزه‌های مشتریان، توانایی یا صلاحیت مالی آنها را مد نظر قرار دهند و تحمیل جریمه تاخیر تأدیه و خسارت‌های ناشی از آن را به عنوان آخرین راه‌حل موجود به کار گیرند.

• راهکارهای کشور مالزی در وصول مطالبات

با توجه به این دیدگاه که جبران خسارت می‌تواند به عنوان راهکاری جهت غلبه بر تاخیر تأدیه مشتریان در نظر گرفته شود، تلاش‌های فراوانی جهت ارتقای موارد احتیاطی مالی در میان قرض‌گیرندگان مالزیایی صورت گرفته که با توجه به اهمیت موضوع، بانک مرکزی کشور مالزی در اواسط سال ۲۰۱۰، به انتشار بخشنامه و دستورالعمل رسمی در ارتباط با جبران خسارت، جبران بخشی از خسارت (اعطای تخفیف) و جریمه تاخیر تأدیه برای کلیه نهادها و موسسات بانکداری اسلامی اقدام کرده است. دستورالعمل‌های موجود، استانداردها و شرایطی را به منظور محاسبه جریمه تاخیر تأدیه برای نکول‌کنندگانی که دارای مشکلات مالی هستند و توانایی بازپرداخت تعهدات خود را ندارند، به وجود می‌آورد و همچنین با ایجاد استانداردهایی برای گزارشات مالی و شفافیت در نحوه جریمه دیرکرد بازپرداخت مطالبات، مکانیسمی مناسب را با اعمال تخفیفات و تشویق‌های لازم ایجاد می‌کنند.

به طور کلی بانک مرکزی مالزی مسئولیت تعیین بالاترین نرخ غرامت و هزینه جبران خسارت تحمیلی در بانکها و موسسات مالی اسلامی را بر عهده دارد. از این رو به‌کارگیری سازوکار مورد نظر در فعالیت‌های مالی اسلامی مالزی جنبه‌های مختلفی از جمله نکول در بازپرداخت مطالبات، نقش حوزه‌های قضائی و محکومیت‌های مالی را تحت پوشش قرار می‌دهد. در این زمینه هیات

مشورتی شریعت بانک مرکزی مالزی نیز به عنوان صاحب اختیار و بالاترین مقام ناظر شرعی فقهی هزینه‌های تأخیر تأدیه را برای نهادهای مالی تحت دو مفهوم غرامت (جریمه) و جبران خسارت مجاز می‌داند و آن را به عنوان ساز و کاری بازدارنده در برابر نکول و عدم بازپرداخت تعهدات مالی مشتریان بر مبنای قراردادهای اسلامی اعلام می‌کند. با وجود در نظر گرفتن دستورالعمل‌های لازم در ارتباط با جریمه تأخیر تأدیه لازم به ذکر است از نظر اصول شریعت، بانک‌ها می‌توانند میزان جبران خسارت دریافت‌شده بر مبنای زیان واقعی حاصله را به عنوان درآمد در ترازنامه خود وارد کنند؛ در حالی که غرامت (جریمه) دریافتی بایستی برای استفاده در موارد خاص و سازمان‌های خیریه در نظر گرفته شود.

جبران خسارت: بر اساس تصمیم‌گیری‌های انجام‌شده توسط هیات مشورتی مذکور، جریمه‌ای برای جبران خسارات ناشی از تأخیر در بازپرداخت تعهدات مالی در نظر گرفته می‌شود. نرخ جریمه که توسط بانک مرکزی به عنوان شخص ثالث تعیین می‌شود، نباید از زیان وارده بر تامین‌کنندگان مالی بیشتر باشد.

تخفیف بخشی از بدهی: هیات مشورتی در مواقع بحرانی و زمانی که مصلحت جامعه اقتضا می‌کند، تخفیف بخشی از تعهدات تامین مالی بر مبنای قراردادهای خرید و فروش را با اطمینان از برقراری عدالت در دستور کار خود قرار داده است. از این رو، نهادهای بانکداری اسلامی متعهد به اعطای تخفیف و تمهیداتی به مشتریانی هستند که شایستگی لازم را دارند و زودتر از موعد اقدام به تسویه تعهدات خود در قالب عقود مباحه می‌کنند. همچنین جهت رفع هر گونه شبهه و تردیدی در ارتباط با حقوق مشتریان در دریافت این‌گونه تخفیفات، کلیه شرایط در قالب ماده (شرط) قانونی گنجانده و نحوه محاسبه این تخفیفات همگی توسط بانک مرکزی بر اساس معیارهای استاندارد تهیه خواهند شد.

جبران خسارت به حکم قضائی: قانون متداول به گونه‌ای است که با توجه به اختیارات حوزه قضائی، دادگاه قدرت دستور پرداخت مبلغی برای محکومان مالی را در اختیار دارد. نرخ جبران خسارت برای بدهکاران مالی برابر هشت درصد از کل حکم داده شده و محاسبه آن از تاریخ داوری تا زمانی است که بر مبنای حکم قضائی، بدهی بدهکاران به بانک (بستانکاران) پرداخت می‌شود. در موارد مربوط به تامین مالی اسلامی، دادگاه معمولاً نمی‌تواند از ساز و کار تحمیل ربا (بهره) استفاده کند. لذا در صورتی که درخواست مطالبه خسارت در دادگاه بر مبنای موارد مالی با نرخ ثابت از قبیل مباحه و فروش اقساطی مطرح شود، مدعی (بانک و نهادهای مالی) می‌تواند دادخواستی را بر اساس کل میزان باقیمانده از معوقات به قیمت فروش با موضوع کاهش و پرداخت بخشی از بدهی مطرح کند. با توجه به اینکه ساز و کاری جهت اجتناب از تأخیر تأدیه برای محکومان مالی در موارد

اسلامی معرفی نشده لذا این موضوع به هیات مشورتی به منظور یافتن راه حلی برای آن واگذار شده است.

• راهکارهای کشور ژاپن برای وصول مطالبات

کشور ژاپن در اواخر دهه ۸۰ میلادی به دلیل وجود بحران حباب در بخش مسکن با حجم فراوانی از مطالبات معوق بانکی روبرو شد. در مرحله اول دولت با بررسی علت ایجاد مطالبات معوق، آن ها را به دو دسته مطالبات ناشی از سوء مدیریت مدیران بانک ها و عوامل خارجی تقسیم نمودند. در صورتی که مطالبات ناشی از قصور مدیران بود برای آن ها جریمه سنگین تعیین نمود و از کار برکنار می شدند. در مرحله دوم به دلیل وجود بحران و کوچک شدن اقتصاد، تصمیم گرفت تعداد بانک ها را کاهش دهد. برای این منظور با مطالعه شرایط بانک ها و ترازنامه آن ها، بانک های سالم و کارآمد به کار خود ادامه دادند و بانک های دیگر در بانک های سالم ادغام شدند. سپس با برآوردی از حجم مطالبات انباشته هر یک از بانک ها، دولت سرمایه ای را به بانک ها تزریق نمود و مقرر شد با بهبود فضای کسب و کار بانک ها این حجم از سرمایه را به دولت برگردانند. البته در این فرایند شفافیت اطلاعات از میزان سرمایه تزریق شده به هر یک از بانک ها و نیز عدم وجود فشار از طرف مقامات بلندمرتبه و روابط در تعیین میزان و چگونگی توزیع این سرمایه به بانک ها از نقاط قوت این طرح بود. بانک ها این بدهی را پس از ۱۵ سال تسویه کردند.

• راهکارهای کشور پاکستان برای وصول مطالبات

مساله نکول و عدم بازپرداخت مطالبات توسط بخشی از مشتریان همواره به عنوان یک مشکل جدی در نهادهای مالی سراسر جهان از جمله کشور پاکستان وجود دارد. اگر مشتریان به تعهدات خود نسبت به زمان پرداخت بدهی ایجادشده از بیع اقساطی، مرابحه یا لیزینگ (اجاره) اهمیتی ندهند یا اینکه سهم سود بانک ها را در روش های مشارکتی پرداخت نکنند یا به عدم تحویل کالاهای خود بر اساس قراردادهای سلف و استصناع در زمان مقرر اقدام کنند، در نتیجه زیان های جبران ناپذیری به نظام بانکی و کل اقتصاد تحمیل می شود. از این رو در قوانین کشور پاکستان، حاکم شرع (حوزه های قضائی) مجاز به دریافت جریمه تاخیر بر مبنای تعزیر مالی است و با توجه به اهمیت موضوع، کلیه اعضای شریعت از قبیل انجمن فقه اسلامی کشورهای عضو کنفرانس اسلامی OIC و شعبه های استینافی از دیوان عالی کشور در ارتباط با مشکل تاخیر تأدیه، مقرراتی را تحت عنوان ماده (بند) جریمه در موافقت نامه های قراردادی خود وارد کرده اند. بر این اساس به طور خودکار جریمه تاخیر در بانک ها تعیین و بر متخلفان بانکی تحمیل می شود و با توجه به اینکه این

قبیل جرایم دریافتی (وجه التزام) برای مصارف خیریه مورد استفاده قرار می‌گیرد، بنابراین بانک‌ها صندوق‌هایی را به این منظور نگهداری می‌کنند.

در کشور پاکستان، بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی برای جبران خسارت ناشی از عدم انجام تعهدات مشتریان، مجاز هستند مبالغی را بر اساس زیان واقعی مالی خود در مواقع نکول از مشتریان دریافت کنند. دادگاه (حوزه‌های قضائی) می‌تواند بخشی از جریمه را به عنوان خسارت عدم انجام تعهد برای بانک‌ها تخصیص دهد یا اینکه مبلغی معقول برای جبران خسارت تعیین کند. در این حالت باید توجه داشت زیان واقعی مالی ایجاد شده نباید بر اساس زیان ناشی از هزینه فرصت متعارف در نظر گرفته شود، بلکه این میزان از طریق مستندات ارائه شده به دادگاه توسط خود نظام بانکی تعیین خواهد شد. با این وجود برخی از اعضای شریعت به بانک‌های اسلامی این اجازه را داده‌اند تا با در نظر گرفتن شرایط مالی مشتریان خود، هزینه‌هایی از متخلفان با یک نرخ منطقی (به صورت روزانه یا سالیانه) در طول یک دوره خاص برای مصارف خیریه دریافت کنند.

بانک‌ها و موسسات مالی در کشور پاکستان همچنین شروطی را ضمن قرارداد (اجاره، سلف و غیره) لحاظ می‌کنند که در صورت دیرکرد در بازپرداخت تعهدات، مبلغی به عنوان جریمه تاخیر تأدیه با یک نرخ توافقی (به صورت درصد روزانه/سالیانه) در نظر گرفته شود. همچنین بانک‌ها می‌توانند به دادگاه‌های دارای صلاحیت برای جبران خسارت مراجعه کنند و مبلغی را بر اساس هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم ایجاد شده برای دادرسی، به غیر از هزینه فرصت از بدهکاران دریافت کنند. همچنین جهت مقابله با این مشکل، بانک (خریدار) برای جبران خسارت خود می‌تواند وثیقه را بدون مداخله دادگاه (حوزه قضائی) به فروش برساند و از این طریق به منابع خود دست یابد و هزینه‌های وارده را جبران کند.

۴- مدل تجربی تحقیق

۴-۱- معرفی متغیرها و مدل تحقیق

به طور سنتی در مطالعات سیکل‌های تجاری، متغیرهای کلان اقتصادی به یک روند و یک جزء چرخه‌ای یا نوسانی تجزیه می‌شود. شیب خط روند را عواملی همچون توسعه فناوری، رشد جمعیت و توسعه آموزش تعیین می‌کند. یکی از دلایل ارائه شده برای انحراف اقتصاد از مسیر رشد بلندمدت، وجود نوعی حرکت موجی است که اصطلاحاً آن را "چرخه یا سیکل تجاری" می‌نامند. اگرچه هیچ اتفاق نظری در مورد زمان وقوع این سیکل‌ها وجود ندارد؛ اما وقوع دوران‌های رکود و رونق در هر اقتصاد، مسئله‌ای اجتناب ناپذیر تلقی شده است. هدف سیاست‌های پولی و مالی نیز همواره کاهش دامنه نوسان این سیکل‌ها بوده است. براساس مباحث سری زمانی می‌توان بیان

کرد که روند در واقع جزء نامانای سری و اجزای سیکلی و نامنظم، جزء مانای آن محسوب می-شوند.

چون تولید ناخالص داخلی جامع ترین معیار سنجش سطح فعالیت های اقتصادی است، نوسانات آن نیز جایگاهی ویژه در مطالعات سیکل تجاری دارد. اکثر مطالعات صورت گرفته در اقتصاد ایران از فیلترهایی از قبیل هودریک - پرسکات (HP)، تجزیه موجک، روش باکستر - کینگ و ... به منظور استخراج سیکل های تجاری استفاده کرده اند، که در این مطالعه به منظور دستیابی به روند بلندمدت تولید ناخالص داخلی از فیلتر فیلتر کریستنو-فیتزگراال (CF)^۴ استفاده شده است. که به این منظور از داده تولید ناخالص داخلی حقیقی به قیمت ثابت ۱۳۸۳ به صورت فصلی در مقطع ۱۳۹۳-۱۳۸۸ استفاده شده است.

به منظور استخراج سیکل های تجاری، سری زمانی تولید ناخالص داخلی حقیقی ایران را به دو قسمت تجزیه می کنیم. قسمت اول به روند سری زمانی مربوط است و قسمت دوم به نوسانات سیکلی یعنی انحرافات از روند برمی گردد. در این نوع از فیلترها با مشخص نمودن دامنه ای برای تناوب سری، جزء سیکلی از سری های زمانی جدا می شود. فیلتر میان گذر در واقع فیلتری خطی است که میانگین متحرک وزنی دوبل^۵ از داده ها می گیرد. برای استفاده از این فیلتر در ابتدا باید دامنه (دوره تناوب) انتخاب شود. این دامنه با جفت اعداد (P_L و P_U) نشان داده می شوند. به عنوان مثال، چنانچه تصور بر این باشد که سیکل های تجاری از ۳ تا ۸ سال طول می کشد، بنابراین طول سیکل ها را باید در این دامنه استخراج نماییم. حال اگر داده های مربوطه فصلی باشد، این اعداد متناظر می شود با $P_U=32$ و $P_L=12$ فصل. فیلترهای میان گذر مختلف در نحوه ای که میانگین متحرک را محاسبه می نمایند تفاوت دارند. در این جا از فیلترهای نامتقارن نمونه کامل که عمومی ترین فیلتر است، استفاده می نماییم. روش کریستنو-فیتزگراال (CF) برای این نوع فیلتر وجود دارد. برای تعیین نمودن دوره رکود و رونق با استفاده از جزء سیکلی، لازم است که بتوانیم نقاط اوج و حوضیض را مشخص نماییم. در این مقاله از مطالعات هامبرگ و وراستندینگ^۶ (۲۰۰۸) و چین، گوئیک و میلر^۷ (۲۰۰۰) برای تعیین نقاط چرخشی استفاده شده است. یک نقطه اوج زمانی اتفاق می افتد که مقدار سری سیکلی به دست آمده از مقادیر قبلی و بعدی آن بیشتر باشد. البته با توجه به این که یک سیکل تجاری حداقل برای ۱۲ دوره (فصل) ادامه می یابد، هیچ نقطه اوجی در فاصله ای کمتر از ۱۲ دوره نمی تواند نزدیک نقطه اوج دیگر به وقوع بپیوندد. بنابراین نقطه اوج پایین تر به عنوان بخشی از رونق جاری ادغام و طبقه بندی می شود. با استفاده از همین روش و به همین ترتیب نقاط حوضیض را نیز تعریف می نماییم. فاصله بین دو نقطه اوج و یا دو نقطه حوضیض

یک سیکل کامل تجاری را تشکیل می‌دهد. در مقاله، فاصله بین دو نقطه حسیض را به عنوان یک سیکل کامل تجاری در نظر می‌گیریم.

در گام دوم برای نشان دادن عوامل موثر بر مطالبات معوق بانکی از روش تجزیه و تحلیل عاملی و اکتشافی بر اساس نظر کارشناسان بانکی استفاده شده است. در این راستا مجموع گویه‌ها در ۸ عامل با عناوین: عامل اول: ضعف در فرآیندهای کارشناسی اعطای وام، عامل دوم: تاثیر پذیری نظام بانکی از تحولات سیاسی و اقتصادی کشور و جهان، عامل سوم: مداخلات سلیقه‌ای در اعطای اعتبارات، عامل چهارم: ضعف در فرآیندهای نظارتی و کنترلی حاکم بر وصول مطالبات، عامل پنجم: ضعف در فرآیند مکانیزه اعطای تسهیلات به مشتریان، عامل ششم: ضعف امور قضایی در فرآیند وصول مطالبات بانکی، عامل هفتم: تفاوت در میزان نرخ تسهیلات اعطایی به مشتریان و عامل هشتم: ضعف در فرآیند اخذ وثایق و استفاده درست از آنها جای مورد بررسی قرار می‌گیرند. متغیرهای مورد استفاده در این مقاله دوره‌های رکود و رونق بر اساس نوسانات تولید ناخالص داخلی، تسهیلات اعطایی، مطالبات معوق بانکی، نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی (نرخ سود تسهیلات منهای نرخ تورم) و شاخص بازار سهام می‌باشد.

۴-۲- آزمون ریشه واحد متغیرهای تحقیق

با توجه به اینکه وجود روندهای تصادفی در سری‌های زمانی می‌تواند تفسیر نتایج اقتصادسنجی، انتخاب روش تخمین و اعتبار پیش‌بینی‌های به عمل آمده به کمک الگو (مدل) را با مشکل مواجه کند. به طور مشخص، با وجود روندهای تصادفی چه بسا آماره‌های تشخیصی به اشتباه بر وجود رابطه میان متغیرها دلالت کند. همچنین، ممکن است در این حالت، معادلات اقتصادسنجی با استفاده از فن‌هایی برآورد شوند که برای داده‌های مورد نظر مناسب نباشند. به علاوه، پیش‌بینی‌هایی که بر اساس الگو انجام می‌شود، می‌تواند دچار تورش شود. در سال‌های اخیر، متخصصان اقتصادسنجی، به اثرات نامطلوب روندهای تصادفی در سری‌های زمانی بر نتایج تخمین‌های حداقل مربعات معمولی توجه کرده‌اند و به معرفی روش‌های نوینی برای رفع آنها همت گمارده‌اند. در صورت وجود روندهای تصادفی، حتی در مواردی که بین متغیرها هیچ‌گونه رابطه واقعی وجود ندارد، فن‌های متداول نظیر روش حداقل مربعات معمولی چه بسا رابطه معناداری را میان آن‌ها نشان دهد^۱ چنین رگرسیون‌هایی به رگرسیون‌های کاذب معروف هستند. برای اجتناب از نتایج نادرست برآمده از رگرسیون‌های کاذب، انگل و گرنجر (۱۹۸۷) نظریه هم‌انباشتگی را مطرح کردند. یک گروه از متغیرهای نامانا، در صورتی رابطه هم‌انباشتگی خواهند داشت که حداقل یک ترکیب خطی مانا میان آن‌ها وجود داشته باشد. وجود یا نبود رابطه هم

انباشتگی میان متغیرهای الگو، پیش بینی هایی را که توسط آن صورت می گیرد، به شدت تحت تأثیر قرار می دهد، به طوری که اگر در یک معادله رگرسیونی رابطه هم انباشتگی وجود نداشته باشد، پیش بینی های ضعیفی توسط الگو صورت خواهد گرفت. برای آزمون وجود روندهای تصادفی در سری های زمانی و پسماندهای رگرسیون، متخصصان اقتصادسنجی سری های زمانی روش هایی را ابداع کرده اند.

در این قسمت از تحقیق به منظور جلوگیری از بروز رگرسیون کاذب در مدل به بررسی وجود ریشه واحد در متغیرهای تحقیق پرداخته شده است. جدول (۱) نتایج حاصل از آزمون های ریشه واحد دیکی فولر افزوده (ADF) و فیلیپس پرون (PP) برای متغیرهای سری زمانی تحقیق را نشان می دهد. نتایج نشان دهنده این امر می باشد که تمامی متغیرهای تحقیق به جز نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی به دلیل کمتر بودن مقادیر آماره آزمون از مقادیر بحرانی در سطح معنی داری ۹۵ درصد در سطح دارای ریشه واحد بوده و فرضیه صفر مبنی بر وجود ریشه واحد را رد نکرده و این متغیرها با یک بار تفاضل گیری مانا می شود و به عبارتی این متغیرها انباشته از مرتبه اول یا $I(1)$ می باشند. اما متغیر نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی در سطح مانا می باشند.

جدول (۲) - آزمون ریشه واحد متغیرهای تحقیق

آزمون فیلیپس - پرون (PP)		آزمون دیکی فولر افزوده (ADF)		متغیرها
مقادیر بحرانی در سطح ۹۵٪	آماره آزمون	مقادیر بحرانی در سطح ۹۵٪	آماره آزمون	
-۳,۴۶	-۲,۹۶	-۳,۴۶	-۲,۸۹	شاخص دوره های رکود و رونق
-۳,۴۶	-۳,۱۵	-۳,۴۶	-۳,۱۲	تسهیلات اعطایی
-۳,۴۶	-۳,۵۹	-۳,۴۶	-۲,۵۶	مطالبات معوق بانکی
-۳,۴۶	-۳,۸۸	-۳,۴۶	-۳,۷۹	نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی
-۳,۳۷	-۳,۴۱	-۳,۳۷	-۳,۲۰	شاخص بازار سهام

منبع: یافته های پژوهشگر

۳-۴- آزمون هم انباشتگی و تعیین وقفه های بهینه

در این مرحله برای بررسی وجود و یا عدم وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل، از روش هم انباشتگی یوهانسن - جوسیلیوس استفاده گردیده است. دلیل استفاده از روش هم انباشتگی یوهانسن - جوسیلیوس^۹ نسبت به سایر روش های هم انباشتگی این است که این روش بیش از یک

بردار هم‌انباشتگی بین متغیرهای مدل را در نظر گرفته و در صورت استفاده از این روش تخمین-زنده‌ها دارای کارآیی مجانبی خواهند بود. برای تخمین رابطه بلندمدت با استفاده از روش هم-انباشتگی یوهانسن - جوسیلیوس لازم است ابتدا مرتبه بهینه مدل با استفاده از ملاک‌های تعیین وقفه مدل خودرگرسیون برداری تعیین گردیده، سپس رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل تخمین زده شده و در نهایت با استفاده از آماره‌های آزمون اثر^{۱۰} و حداکثر مقادیر ویژه^{۱۱}، تعداد بردار و یا بردارهای هم‌انباشتگی بین متغیرهای مدل تعیین شود.

در این مرحله لازم است مرتبه بهینه مدل خودرگرسیون برداری با استفاده از ملاک‌های تعیین وقفه تعیین گردد. تعیین وقفه بهینه باید بر اساس تعداد متغیرهای مدل و حجم نمونه صورت گیرد. در جدول زیر، وقفه بهینه بر اساس معیارهای مختلف انتخاب وقفه بهینه برای مدل انتخابی نشان داده شده است. به دلیل اینکه استفاده از معیار شوارتز^{۱۲} باعث از دست دادن درجه آزادی کمتری نسبت به دیگر معیارها می‌شود، لذا در این تحقیق، وقفه بهینه بر اساس معیار شوارتز انتخاب گردیده است.

جدول (۳) - تعیین تعداد وقفه‌های بهینه مدل

HQ	SC	AIC	Lag
3.495476	3.627610	3.437295	0
-3.519136*	-2.858467*	-3.810042*	1
-3.123209	-1.934005	-3.646839	2

منبع: یافته‌های پژوهشگر

همانطور که از جدول فوق پیداست، وقفه بهینه در این مدل بر اساس معیار شوارتز وقفه یک می‌باشد. در گام بعدی موضوع بررسی وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها مطرح می‌شود که برای این منظور از آزمون هم‌انباشتگی یوهانسون برای پی بردن به وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها بر اساس آماره‌های آزمون استفاده شده است که نتایج آن در جدول زیر ذکر شده است.

بر اساس نتایج تحقیق مشخص می‌باشد که برای هر دو آماره آزمون فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها در سطح معنی داری ۹۵ درصد رد شده و رابطه بلندمدت بین متغیرها وجود دارد. بر اساس نتایج بدست آمده حداکثر چهار رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرها وجود دارد.

جدول (۴) - آزمون هم انباشتگی یوهانسون

آزمون λ_{max}				آزمون Trace			
فرضیه	فرضیه	آماره	مقدار	فرضیه	فرضیه	آماره	مقدار
صفر	مخالف	آزمون	بحرانی ۹۵٪	صفر	مخالف	آزمون	بحرانی ۹۵٪
$r=0$	$r=1$	۱۴۶,۴۸	۳۳,۸۷	$r=0$	$r \geq 1$	۲۱۲,۲۳	۶۹,۸۱
$r \leq 1$	$r=2$	۳۰,۸۱	۲۷,۵۸	$r \leq 1$	$r \geq 2$	۶۵,۷۵	۴۷,۸۵
$r \leq 2$	$r=3$	۲۲,۹۷	۲۱,۱۳	$r \leq 2$	$r \geq 3$	۳۴,۹۳	۲۹,۷۹
$r \leq 3$	$r=4$	۱۵,۵۱	۱۴,۲۶	$r \leq 3$	$r \geq 4$	۱۸,۹۶	۱۵,۴۹
$r \leq 4$	$r=5$	۰,۴۴	۳,۸۴	$r \leq 4$	$r \geq 5$	۰,۴۴	۳,۸۴

منبع: یافته های پژوهشگر

۴-۴- برآورد مدل خود تصحیح برداری

هدف این مقاله تاثیر سیکل های تجاری در مطالبات معوق بانکی می باشد. با توجه به اینکه وجود هم انباشتگی بین متغیرهای اقتصادی مبنای آماری استفاده از الگوهای تصحیح خطا را فراهم می کند. با توجه به وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای تحقیق از روش تصحیح خطاء برداری استفاده شده است. به باور انگل و گرنجر هر رابطه ی بلند مدت یک مدل تصحیح خطاء (ECM) کوتاه مدت دارد که دستیابی به آن تعادل را تضمین می کند و برعکس. این مدل ها در واقع نوعی از مدل های تعدیل جزئی اند که در آن ها با وارد کردن پسماند مانا از یک رابطه ی بلندمدت، نیروهای موثر در کوتاه مدت و سرعت نزدیک شدن به مقدار تعادلی بلندمدت اندازه گیری می شوند. برآورد این مدل شامل دو مرحله است:

مرحله اول: این مرحله شامل برآورد یک رابطه بلند مدت و حصول اطمینان از کاذب نبودن آن است.

مرحله دوم: در این مرحله، وقفه پسماند رابطه بلندمدت را به عنوان ضریب تصحیح خطا استفاده کرده، که در این صورت رابطه زیر برآورد می شود:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta \Delta x_t + \gamma U_{t-1} + \varepsilon_t$$

ضریب تصحیح خطا یعنی برآورد ضریب (1-ecm) در صورتی که با علامت منفی ظاهر شود انتظار می رود نشانگر سرعت تصحیح خطا و میل به تعادل بلند مدت باشد. این ضریب نشان می دهد در هر دوره چند درصد از عدم تعادل متغیر وابسته تعدیل شده و به سمت رابطه بلند مدت نزدیک می شود. با اثبات رابطه هم انباشتگی برای تأیید کاذب نبودن آن امکان برآورد الگوی

تصحیح خطا فراهم است. در مدل برآورد شده ضریب تصحیح خطا برابر با ۰,۶۲- بود که در سطح خطای ۵ درصد اختلاف معنی داری از صفر داشت که نشان دهنده این است که در هر دوره ۶۲ درصد شوک وارده در کوتاه مدت به سمت مقادیر بلند مدت تعدیل می یابد که این سرعت تعدیل مناسب است.

جدول (۵) - نتایج حاصل از برآورد مدل (متغیر وابسته مدل: مطالبات معوق بانکی)

متغیرهای مستقل مدل	ضرایب	سطح معنی داری
عرض از مبدا	۰,۳۹۸	۰,۰۲۱
شاخص دوره های رکود و رونق	-۰,۳۲۴	۰,۰۰۵
تسهیلات اعطایی	۰,۰۷۳	۰,۰۰۴
نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی	-۰,۰۱۴	۰,۴۵۳
شاخص بازار سهام	۰,۲۰۵	۰,۰۰۶
ضریب تصحیح خطا	-۰,۶۲۳	۰,۰۰۳
آماره R^2 : ۰,۶۸	آماره دوربین واتسون: ۱,۷۸	
آماره F: ۱۵,۶۷	سطح معنی داری آماره F: ۰,۰۰۰	

منبع: یافته های پژوهشگر

همان گونه که از مدل های بالا برمی آید، کلیه ضرایب مربوط به متغیرهای توضیحی به جز نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی در سطح پنج درصد معنادار می باشند. آماره F و سطح معنی داری این آماره فرضیه صفر در این آزمون عبارت است از صفر بودن کلیه ضرایب می باشد. نتایج نشان می دهد که مدل رگرسیون برازش شده معنادار می باشد. آماره R^2 بیانگر قدرت توضیح دهندگی ۶۸ درصدی مدل تحقیق می باشد. آماره دوربین - واتسون بیانگر عدم وجود خودهمبستگی در جملات اخلاص مدل رگرسیونی می باشد. با توجه به جدول (۴) مشاهده می شود که ضریب شاخص دوره های رونق و رکود ۰,۳۲- می باشد. نتایج بدست آمده نشان می دهد که در دوره های رونق مطالبات معوق بانکی کاهش یافته و در دوره های رکود منجر به افزایش در مطالبات معوق بانکی می شود. دوره های رونق و رکود و رشد اقتصادی از جمله متغیرهای مهم در میزان مطالبات معوق بانک ها می باشد. زیرا با توجه به شاخص رشد اقتصادی، رکود یا رونق یک اقتصاد مشخص می شود. ضریب متغیر نرخ سود حقیقی تسهیلات اعطایی ۰,۰۱۴- و بی معنی می باشد.

با توجه به اینکه نرخ سود حقیقی تسهیلات اعطایی بسیار کمتر از مقدار نرخ تورم در سال های اخیر بوده است این امر منجر به این بوده که نرخ سود تسهیلات نتوانسته منجر به کاهش مطالبات بانکی شود. ضریب متغیر تسهیلات پرداختی بانکی مثبت و معنی دار معادل ۰,۰۷۳ می باشد بر اساس نتایج بدست آمده می توان بیان کرد که افزایش در میزان تسهیلات پرداختی ریسک اعتباری را افزایش داده و منجر به افزایش در میزان مطالبات معوق بانکی می شود. در نهایت ضریب شاخص بازار سهام ۰,۲۰۵- می باشد که نشان میدهد با رونق در بازار سهام می توان منجر به افزایش در مطالبات بانکی می شود. رشد قیمت بازار داراییها در وضعی تورمی یا بروز تکانه در این بازارها زمینه انتقال منابع مالی را از بخش حقیقی به بازار دارایی ها فراهم می کند. زیرا هرگونه افزایش قیمت در بازار دارایی ها بازده نسبی این بازارها را نسبت به بخش حقیقی ارتقا میدهد. این امر در کوتاه مدت آثار مثبت ترانزنامه ای در دارایی های سرمایه ای و ثابت بانکها دارد و در میان مدت و به دنبال کاهش منابع مالی در بخشهای حقیقی و کاهش رشد اقتصادی، گردش منابع مالی بخش حقیقی را کاهش و مطالبات غیرجاری بانکها را افزایش می دهد.

در این خصوص، رشد نسبت مطالبات غیرجاری قدرت وام دهی بانکها را به نهادهای اقتصادی و بازار بین بانکی کاهش میدهد که در چرخه ی بعدی انقباض و رکود همزمان بخشهای حقیقی و بازار دارایی ها را در پی دارد.

۵- نتیجه گیری و پیشنهادات

هدف این مقاله بررسی نقش سیکل های تجاری در مطالبات معوق بانکی در اقتصاد ایران بود. برای این منظور بعد از استخراج سیکل های تجاری در اقتصاد ایران با استفاده از روش تحلیل عاملی مهمترین عوامل موثر بر مطالبات معوق شناسایی گردید. بر این اساس می توان بیان کرد که ضعف در فرآیندهای کارشناسی اعطای وام، وابستگی نظام بانکی از تحولات سیاسی و اقتصادی کشور و جهان، مداخلات سلیقه ای در اعطای اعتبارات، ضعف در فرآیندهای نظارتی و کنترلی حاکم بر وصول مطالبات، ضعف در فرآیند مکانیزه اعطای تسهیلات به مشتریان، ضعف در امور قضایی در فرآیند وصول مطالبات بانکی، تفاوت بین نرخ تسهیلات اعطایی به مشتریان و در نهایت ضعف در فرآیند اخذ وثایق و استفاده درست از آنها از مهمترین عوامل موثر در افزایش مطالبات معوق بانکی بوده است.

از آنجا افزایش مطالبات معوق و سررسید گذشته علاوه بر اثرات آن بر سطح اقتصاد ملی و پیامدهای اقتصادی اجتماعی فراوان آن، بر خود بانک نیز اثر خواهد گذاشت، به طوری که افزایش این نوع مطالبات خود بیانگر کاهش کیفیت دارایی های شبکه بانکی و به تبع آن، بی ثباتی های

مالی احتمالی در آینده است. هرچه حجم این نوع مطالبات، کمتر باشد، بیانگر توانایی بانک‌ها در حفظ منابع موجود است و این سبب افزایش اعتماد اشخاص حقیقی و حقوقی برای سرمایه‌گذاری در سهام بانک مذکور می‌شود.

همچنین به دلیل محدودیت‌های عملکردی و ساختاری نظام بانکی کشور بخشی از دارایی‌های شبکه بانکی در مقطع کنونی با کندی گردش مواجه و حجم بالای مطالبات سررسید گذشته و معوق که در اثر عوامل داخلی نظیر ضعف مدیریت اعتباری، کنترل‌های داخلی و نظارت و پیگیری و با عوامل خارجی نظیر: تغییر و تحولات شرایط سیاسی و اقتصادی، تغییر و تحولات در قوانین و مقررات حاکم و بروز حوادث غیرمترقبه ایجاد شده است.

به عنوان یکی از چالش‌های کنونی نظام بانکی کشور مطرح و از آن جهت حائز اهمیت و حساسیت است که منابع تخصیص یافته در واقع بدهی نظام بانکی به سهامداران و مردم است که در صورت انجماد یا عدم جریان هم‌توان اعتبار دهی و قدرت تادیه بدهی را تضعیف می‌کند به ویژه آنکه در ترازنامه بانک، تسهیلات اعطایی به عنوان مطالبات موجد و سپرده‌های اشخاص به عنوان دیون آتی تلقی می‌شوند. به این معنی که وصول مطالبات به صورت دفعتاً واحده غیر ممکن ولیکن تادیه و پرداخت دیون در لحظه الزامی است.

بنابراین اگرچه مقوله مطالبات معوق جزء لاینفک عملیات اعتباری بانک‌ها محسوب می‌گردد، لکن میزان مطالبات معوق بانک‌ها بیانگر ریسک عملیاتی بالای آنهاست و ناآگاهی یا کم‌بهدادن به مقوله مدیریت ریسک اعتباری منجر به پیدایش و کشش پنهانی موربانه‌های اعتباری در پرتفوی آنها یعنی بروز مطالبات معوق، مشکوک‌لاوصول و حتی لاوصول خواهد شد که به عنوان یک معلول اعتباری درمان آن بسیار دشوار با زمان بر و هزینه‌زا خواهد بود ضمن اینکه ایجاد اقلام معوق به شرح مطالبات سررسید گذشته، مطالبات معوق، مطالبات مشکوک‌الوصول و مطالبات لاوصول از دیدگاه مالی و حسابداری در تهیه و ارائه صورت‌های مالی (ترازنامه سود و زیان، یادداشت‌های همراه و صورت‌جریان وجوه) وظایف، الزامات و تاملاتی را ایجاد می‌کند.

همچنین نتایج بدست آمده نشان داد که مطالبات معوق بانک‌ها رفتاری سیکلی داشته به گونه‌ای که در دوران رونق کاهش و در دوران رکود افزایش می‌یابد. در مرحله رونق با افزایش تولید ملی، خانوارها و بنگاه‌ها از جریان درآمدی و توان کافی برای تأمین جریان بازپرداخت دیون و تعهدات خود برخوردارند. با تداوم رونق اقتصادی و شتاب رشد تولید ملی، بانک‌ها به سبب برخورداری از شرایط خوب ترازنامه، خوش‌بینی نسبت به آینده و همچنین فشار رقابت بین بانکی، استانداردهای پرداخت اعتبار را سهل‌گرفته، غربالگری ضعیف تری را انجام داده و به سمت پرداخت اعتبارات به وام‌گیرندگان کم‌کیفیت‌تر می‌روند. پس هنگامی که رکود آغاز می‌شود

حجم اعتبارات معوق به سرعت افزایش می یابد. ناتوانی وام گیرندگان کم کیفیت در بازپرداخت دیون در شرایط رکودی همچنین ناشی از سقوط ارزش سهام و کاهش ارزش وثیقه های وام گیرندگان در نزد سیستم بانکی است. در دوران رکود، کاهش ارزش وثیقه ها که در برخی موارد باعث تنزل ارزش آن ها به پایین تر از ارزش وام های دریافتی می شود، افزایش تمایل وام گیرندگان برای اجتناب از بازپرداخت وام ها را به دنبال داشته است.

افزون بر این، در شرایط رکودی، انقباض حجم اعتبارات پرداختی بانک ها به سبب ریسک گریزتر شدن آن ها مزید بر علت شده و ناتوانی بیشتر وام گیرندگان را در باز پرداخت وام ها به دنبال دارد. این ناتوانی به ویژه برای کسانی که وام های دریافتی خود را به سرمایه گذاری های بلند مدت اختصاص داده و برای بازپرداخت اصل و فرع وام ها خود نیاز به دریافت مجدد وام دارند، بیشتر خواهد بود.

بر اساس نتایج بدست آمده علل ایجاد و رشد مطالبات معوق را می توان به صورت زیر بیان کرد:

- ✓ نبود سیستم ارزیابی دقیق مشتریان بانک.
- ✓ کندی روند وصول مطالبات.
- ✓ تراکم پرونده هایی که برای وصول بدهی از راه های قانونی تشکیل می شوند.
- ✓ ضوابط قانونی موجود و کندی روند وصول مطالبات از این قانون عملیات بانکی بدون ربا.
- ✓ نبود مدیریت مؤثر بر ارقام دارایی ها.
- ✓ ضعف کیفی فرآیند و مراحل بررسی تسهیلات اعطایی.
- ✓ نداشتن دقت لازم در خصوص وضعیت مالی و اعتباری ضامن یا ضامن ها.
- ✓ نبود سیستم هدف گذاری تعهدات بانک.
- ✓ پایین بودن نرخ خسارت تأخیر نسبت به هزینه تحصیل پول در بازار غیر رسمی.

فهرست منابع

- ۱) اندرس، والتر (۱۳۸۷)، اقتصاد سنجی سری های زمانی با رویکرد کاربردی، جلد اول، ترجمه مهدی صادقی شاهدانی و سعید شوال پور، چاپ اول.
- ۲) اسماعیلی، بابک. (۱۳۹۶)، "تاثیر متغیرهای پولی بر بروز سیکل‌های تجاری در اقتصاد ایران". پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد و حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
- ۳) بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴)، گزارش های اقتصادی.
- ۴) برادری، جعفر (۱۳۸۶)، "بررسی وضعیت و علل مؤثر بر پیدایش مطالبات معوق و ارائه راهکارهای مطلوب پیشگیری آن در بانک صادرات ایران بر اساس مدل Moral Hazard (مطالعه موردی بانک صادرات استان تهران)"، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت علوم بانکی، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- ۵) مهرآسا، مهتاب (۱۳۹۲)، "پیش بینی بروز سیکل های تجاری در اقتصاد ایران با استفاده از مدل های لاجیت و پروبیت"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران.
- ۶) شعبانی، احمد (۱۳۹۰)، "دلایل گسترش مطالبات معوق در نظام بانکی ایران و بیان راهکارهایی برای اصلاح آن"، فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، دوره ۱۶، شماره ۲، صفحات ۱۵۵-۱۸۱.
- ۷) عبداللهیان، احمد (۱۳۷۵)، "بررسی تجزیه و تحلیل علل و ایجاد مطالبات سررسید گذشته و معوق در بانک صادرات استان مازندران"، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائم شهر.
- ۸) رضایی، حسن، (۱۳۸۳)، "مقایسه و تحلیل نرخ سود بانکی و ریسک اعتباری انواع مختلف تسهیلات اعطایی در بانک صادرات ایران (مطالعه موردی بانک صادرات استان تهران طی سال های ۱۳۷۲-۱۳۸۱)"، پایان نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- ۹) رضایی سیروس، علیرضا، (۱۳۸۷)، "بیمه اعتبارات و تسهیلات و بررسی اثرات آن بر کاهش میزان مطالبات معوق بانک ها"، پایان نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- ۱۰) زکی زاده طبری، زهرا. (۱۳۸۳). "بررسی عوامل مؤثر بر مطالبات معوق بانک تجارت. مطالعه موردی استان مازندران".
- ۱۱) محرابیان، آزاده. سیفی پور، رویا. (۱۳۹۵)، "آسیب شناسی مطالبات جاری در نظام بانکی ایران"، فصلنامه اقتصاد مالی، دوره ۱۰، شماره ۳۶، پاییز ۱۳۹۵.

۱۲) فرح بخش محمدی، محمد علی. (۱۳۸۰)، "بررسی ارتباط بین اطلاعات اعتباری و مطالبات معوق بانک ها (مطالعه موردی بانک ملی ایران)"، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت علوم بانکی، مؤسسه عالی بانکداری ایران.

۱۳) مستانی، شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، بررسی عوامل مؤثر بر افزایش مطالبات معوق بانک سپه مازندران، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائم شهر.

۱۴) حکیمی پور، نادر. "ارزیابی چگونگی عوامل تاثیرگذار بانکی بر مطالبات غیرجاری بانک های ایران (رویکرد مدل پانل پویا GMM)"، فصلنامه اقتصاد مالی، سال دوازدهم، شماره ۴۲، بهار ۱۳۹۷

۱۵) نظریان، رافیک. صفرپور، سحر. "ارزیابی تاثیر نرخ سود بانکی بر نوسانات مطالبات معوق شبکه بانکی کشور". فصلنامه اقتصاد مالی، دوره ۵، شماره ۱۷، زمستان ۱۳۹۰.

۱۶) نجف، مرتضی (۱۳۸۷)، "شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد مطالبات معوق از دیدگاه مدیران و کارشناسان بانک ملت منطقه ۵ شهر تهران و مقایسه با دیدگاه بدهکاران". پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، مؤسسه عالی آموزشی و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی.

17) Dejong, R. K (2007), How can we effectively resolve the financial crisis: Empirical evidence on the bank rehabilitation plan of the Japanese government. Pacific- Basin Finance Journal. No.14.

18) Kevin Greenidge and Tiffany Grosvenor. (2010). Forcasting Non-performing loans in Barbados, Business, Finance & Economic in emerging economies Vol. 5, No. 1.

19) Rajan, Rajiv and Sarat C. Dhal. (2003). Non-performing loans and Terms of credit of public sector Banks in India. Reserve Bank of India occasional papers.

20) Fouth, D. H (2010). The determinants of non-performing loans: an econometric case study of Guyana. Presented at the Caribbean Centre for Banking and Finance Bi-annual Conference on Banking and Finance. St. Augustine. Trinidad.

یادداشت ها

¹. Layton, Allan P. and Masaki Katsuura, 2001

^۲. تسهیلات غیرجاری طبق تعریف شامل مجموع مطالبات سررسید گذشته (بین ۲ تا ۶ ماه از سررسید آن ها گذشته)، معوق (بین ۶ تا ۱۸ ماه از سررسید آن ها گذشته) و مشکوک الوصول (بیش از ۱۸ ماه از سررسید آن ها گذشته) است.

³. cbi.ir/shi=owitem/11406.aspx

⁴. Christiano - Fitzgerald

⁵. Two-sided weighted moving average

⁶. Hamberg and Verstandig.

⁷. Chin, Geweke and Miller

⁸. Granger and Newbold

⁹. Johansen - Juselius

¹⁰. Trace matrix

¹¹. Maximum eigenvalue

¹². Schwartz information criterion